

بررسی تطبیقی کیفیت زندگی در بعد عینی دو محله امامزاده و رجایی شهر ملایر

ربابه رجبی امیرآباد

دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد ملایر، دانشگاه آزاد اسلامی، ملایر، ایران

بیژن رحمانی^۱

دانشیار جغرافیا، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

مجید شمس

استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد ملایر، دانشگاه آزاد اسلامی، ملایر، ایران

عباس ملک حسینی

دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد ملایر، دانشگاه آزاد اسلامی، ملایر، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۹/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۲/۲۲

چکیده

مفهوم کیفیت زندگی یکی از رویکردهای نوین در زمینه اصلاح و تکامل توسعه است که در پرتو نفوذ این مفهوم رویکردی جدید در عرصه برنامه‌ریزی شهری شکل گرفته است که معتقد است برنامه‌ریزی شهری علاوه بر توجه به اهداف کالبدی باید به نیازهای کیفی مردم شهر پاسخ گوید. این مفهوم ابتدا به حوزه‌های بهداشتی، زیست محیطی و بیماری‌های روانی محدود می‌شد، اما طی دو دهه گذشته به مفهومی چند بعدی بسط یافته است. و مباحث مربوط به کیفیت زندگی از دهه ۱۹۴۰ میلادی وارد مطالعات رشته‌های مختلف و از جمله جغرافیا گردید. در طی این فاصله تحقیقات مختلفی پیرامون آن صورت گرفته است. اکثر محققان در مطالعات کیفیت زندگی آن را به دو بعد تقسیم نموده‌اند. یکی بعد ذهنی (روانشناختی) و دیگری بعد عینی (محیطی). در مطالعه حاضر به مقایسه کیفیت زندگی با توجه به بعد عینی در دو محله امامزاده و رجایی شهر ملایر پرداخته شده است. شاخص‌های مورد استفاده در این تحقیق شامل شاخص‌های اجتماعی، شاخص‌های مسکن، و شاخص اقتصادی با توجه به نتایج آماری سال ۱۳۹۵ انجام گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که به جزء معیار درصد طلاق نسبت به جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر ازدواج کرده، بقیه معیارها در محله امامزاده نسبت به محله رجایی در شرایط مناسبی قرار ندارد. از طرفی بالا بودن درصد طلاق در محله رجایی نشان داد که در حال حاضر رابطه معنا داری بین درصد پایین پایگاه اجتماعی و اقتصادی و درصد بالای طلاق وجود ندارد.

واژگان کلیدی: کیفیت زندگی، محله، رجایی، امامزاده، شهر ملایر

مقدمه

رشد شهر و شهر نشینی بارزترین ویژگی تحولات اجتماعی - اقتصادی در دوره اخیر است. لذا همزمان با شهری شدن جامعه ایران، تحلیل پیامدهای آن، از جمله ارزیابی کیفیت زندگی شهری یکی از مهمترین ضرورت‌های مطالعات شهری است (Akbari, 2008: 121). از طرف دیگر با توجه به اینکه محاسبه و تخمین کیفیت زندگی نیاز به بررسی و تعیین و تبیین یک سری شاخص یا معیار مناسب دارد، در طی سالهای اخیر استفاده از شاخص‌ها و معیارهای کیفیت محیط زندگی در کشورهای مختلف اعم از توسعه یافته و در حال توسعه متداول شده است. (Bhraini, 2000: 279)

اهمیت جنبه‌های اجتماعی در عرصه شهر سازی به حدی رسیده که یکی از ویژگی های شهر پایدار "پایداری اجتماعی و کیفیت زندگی بالا" عنوان شده است، به این معنا که شهر پایدار به موازات توجه به مسائل زیست محیطی، باید به مسائل اجتماعی و انسانی نیز توجه داشته باشد. منظور ایجاد و حمایت از محیط‌های انسانی فعال، فضاهای زنده و عرصه‌هایی است که کیفیت بالایی را برای شهروندان فراهم نماید. بدیهی است که تعریف کردن ابعاد اجتماعی و کیفی به مراتب از ابعاد زیست محیطی و اکولوژیکی مهمتر و مشکلتر است. در سالهای اخیر استفاده از شاخص‌ها و معیارهای کیفیت محیط زندگی در کشورهای مختلف اعم از توسعه یافته و در حال توسعه متداول شده است.

در پرتو نفوذ مفهوم کیفیت زندگی رویکردی جدید در شهر سازی شکل گرفته که معتقد است برنامه ریزی شهری باید به نیازهای روانی، محیطی، اجتماعی و اقتصادی همچون رضایت، شادمانی، امنیت، مسکن با کیفیت بالا، دسترسی به خدمات، امیدهای اشتغال، هویت اجتماعی، حس مکان علاوه بر اهداف کالبدی کارکردی توجه داشته باشد (kokabi, 2005: 24).

قرن‌ها است که مردم به طور ذاتی به دنبال یک زندگی خوب بوده‌اند و در این راستا برای بهبود شرایط زیست خود سعی می‌کردند تا از استعداد و توانمندی‌ها و ظرفیت‌های خود حداکثر بهره برداری را بنمایند. از این رو همواره مسئله اصلی این بود که زندگی مطلوب و با کیفیت چگونه زندگی است.

(Onagh, 2005: 34). کیفیت زندگی یکی از رویکردهای نوین در زمینه اصلاح و تکامل توسعه است که در پرتو نفوذ این مفهوم رویکردی جدید در عرصه برنامه ریزی شهری شکل گرفته است که معتقد است برنامه ریزی شهری علاوه بر توجه به اهداف کالبدی باید به نیازهای کیفی مردم شهر پاسخ گوید.

مفهوم کیفیت زندگی ابتدا به حوزه‌های بهداشتی، زیست محیطی و بیماری‌های روانی محدود می‌شد، اما طی دو دهه گذشته به مفهومی چند بعدی بسط یافته است. همزمان با توجه نظریه پردازان و سازمان‌های بین المللی به ابعاد اجتماعی، سیاسی و فرهنگی توسعه، ارتقاء کیفیت زندگی نه صرفاً به عنوان ابزاری جهت برخورد با پیامدهای نامطلوب حاصل از سیاست‌های مرسوم رشد و توسعه، بلکه به عنوان هدف اصلی توسعه مورد تاکید قرار گرفت و در این راستا شاخص‌های مربوط به ارزیابی عملکرد برنامه‌ها نیز تغییراتی کیفی یافتند، و علاوه بر عناصر فردی و عینی، مؤلفه‌های اجتماعی و ذهنی را نیز شامل شدند. یعنی نیازهای رفاهی از مسائل عینی چون خوراک، پوشاک، بهداشت و مسکن فراتر رفته ابعاد جدیدی همچون تأمین اجتماعی، ارتقاء جنبه‌های کیفی زندگی، حفظ محیط

زیست، همبستگی ملی و فراهم آوردن شرایط لازم جهت مشارکت مردم در سطوح مختلف فرایند توسعه را در بر گرفته است (Ghaffari & Omidy, 2009:100).

پژوهش حاضر به منظور بررسی تطبیقی از کیفیت زندگی با توجه به شاخص‌های عینی از دو محله شهر ملایر (محلّه امامزاده و محلّه رجایی) از روش اسنادی و توصیفی استفاده شده و با مقایسه شاخص‌ها با استفاده از آمار توصیفی و نرم افزار Excel برای محاسبات آماری استفاده و به تجزیه و تحلیل پرداخته شده و از نرم افزار GIS برای ترسیم نقشه‌ها استفاده شده است.

نتایج مطالعات کیفیت زندگی می‌تواند به ارزیابی سیاست‌ها، رتبه بندی مکان‌ها، تدوین استراتژی‌های مدیریت و برنامه ریزی در شهر کمک کرده و درک و اولویت بندی مسائل اجتماع برای برنامه ریزان و مدیران شهری به منظور ارتقاء کیفیت زندگی شهروندان را تسهیل سازد. همچنین یافته‌های کیفیت زندگی می‌تواند برای بازشناسی استراتژی‌های سیاسی قبلی و طراحی سیاست‌های برنامه ریزی آینده استفاده شود. علاوه بر این مطالعات کیفیت زندگی می‌تواند به شناسایی نواحی مسئله دار، علل نارضایتی مردم، اولویت‌های شهروندان در زندگی و ارزیابی کارایی سیاست‌ها و استراتژی‌ها در این زمینه کمک کند.

مبانی نظری

از دهه ۱۹۳۰، محققان با روش‌هایی متنوع، کیفیت زندگی را مورد مطالعه قرار داده و کوشیده‌اند تا اجزاء و عناصر آن را معین نمایند و مناطق جغرافیایی مانند شهرها، ایالات و ملت‌ها را بوسیله شاخص‌های کیفیت زندگی که آنها گسترش دادند مقایسه کنند (لئو، ۱۹۷۶، بویر و ساواگو، ۱۹۸۱، بلوم کوئیست و دیگران ۱۹۸۸، استاور و لیون ۱۹۹۲، سوفین ۱۹۹۳). علاوه بر محققان، سازمان‌های بین‌المللی مانند

(undp, 1994)، سازمان ملل، و شورای توسعه (Faramerzi, 1996). شاخص‌های تعریف شده خودشان را برای کیفیت زندگی توسعه دادند ((Lotfi, 2009: 66). امروزه برنامه ریزان توسعه شهری کیفیت زندگی را به عنوان یک سر فصل مهم در تدوین استراتژی‌های مربوط مدنظر دارند و هدف نهایی اقدامات عمرانی، خدمات عمومی و وزیر ساختی را در ارتقای استانداردهای کیفیت زندگی تعریف می‌کنند.

مطالعاتی که اخیراً در ادبیات مربوط به کیفیت زندگی صورت گرفته بیانگر این است که چهارچوب مفهومی خاصی در ارتباط با رضایتمندی و هر سیستم طراحی شده برای سنجش کیفیت محیطی و یا ابعاد مرتبط و روندهای آنها وجود ندارد. رشته‌های مختلف علمی هر یک کیفیت زندگی را در زمینه‌ای خاص و با بررسی شاخص‌های محدودی مورد مطالعه قرار داده‌اند.

در این میان می‌توان به مطالعات اجتماعی از کیفیت زندگی

(Wang et al, 2010:65 J.Mason et al, 2010:29) (Wang & Whitehead et 2001:81) بهداشتی و پزشکی (S.Westaway, Ryashchenko and Gukalova. 2010:43. Habib et al, 2009:21) مطالعات محیطی (S.Westaway, M.J. & 2001:62 <godefroid, 2009:94 & Moser, 2009:39 & Geelen et al, 2006:28) و انواع دیگری از مطالعات اشاره نمود که توسط متخصصین علوم مختلف انجام شده است. در تمام مطالعات صورت گرفته با هر

تخصص و گرایش تنها یک هدف را مد نظر داشته‌اند و آن ساماندهی شهر برای بهزیستی بشر می‌باشد. (Rehneimai & et al,2011)

علاوه بر این، نظریه و مطالعات تجربی کیفیت زندگی به شکل امروزی آن عمدتاً از جوامع غربی نشأت گرفته‌اند. این مطالعات در کشورهای در حال توسعه به طور قابل توجهی کم هستند. همین طور فاکتورهای عمده تأثیر گذار بر کیفیت زندگی مردم در شهرهای کشورهای در حال توسعه به طور واضح شناسایی نشده‌اند.

این مفهوم در ایران برای اولین بار در آذر ماه ۱۳۷۰ در سمپوزیوم شهر سالم در تهران مطرح شد و به دنبال آن در سال ۱۳۷۵ و شعار شهر سالم برای زندگی بهتر از سوی سازمان جهانی بهداشت مطرح شد. (Rehneimai & et al,2011)

طی سال‌های اخیر نیز پایان نامه و مقالات دانشگاهی در این زمینه در ایران نیز رو به گسترش بوده است.

تعریف کیفیت زندگی: مفهوم کیفیت زندگی دارای کاربردهای فراوانی است. اما ارائه تعریف روشن و جامع از آن دشوار است، به همین دلیل این واژه همچنان در ادبیات علمی مختلف دچار ابهام است.

(Dyuran,2011). معتقد است که هیچ تعریف جهانی پذیرفته شده از کیفیت زندگی وجود ندارد. در این باره معمولاً به تعریف سازمان بهداشت جهانی در سال ۱۹۹۵ استناد می‌شود بر اساس آن کیفیت زندگی ادراک فرد از موقعیت خود او در شرایط زندگی است. این ادراک با توجه به اهداف، انتظارات، ارزش‌ها، ترکیب سلامت جسمانی، روانی، سطح استقلال، روابط اجتماعی، باورها و رابطه فرد با کیفیت محیط زندگی است.

رامنی، براون و فرای (۱۹۹۴) کوشیده‌اند تا توضیح دهند چرا تعریف جهان شمول پذیرفته‌ای شده از کیفیت زندگی وجود ندارد:

۱- فرآیندهای درونی و ذهنی وابسته به تجارب کیفیت زندگی می‌تواند از طریق فیلترها (و دیدگاه‌های) و بیان‌های مختلف توضیح داده و تفسیر شوند.

۲- مفهوم کیفیت زندگی به میزان قابل توجهی سنگین (و مبهم) است

۳- مفهوم کیفیت زندگی فهمیدن رشد بشر و فرآیندهای توسعه‌ای، میانگین امید به زندگی افراد در جوامعشان و گستره‌ای که این فرآیندها روان شناختی تحت تأثیر عوامل محیطی و نظام ارزش (گذاری) انفرادی هستند، را در بر دارد (Lotfi,2011) اما آنچه اکثر پژوهشگران بر آن اتفاق نظر دارند تاکید بر دو وجه از کیفیت زندگی یکی وجه عینی و دیگری وجه ذهنی که بر این اساس به معیارها و شاخص‌هایی پرداخته و آنها را مورد ارزیابی و سنجش قرار می‌دهند. بر همین اساس است که ممکن است شاخص‌های کیفیت زندگی از پژوهشی تا پژوهش دیگر متفاوت باشد. بعنوان مثال در جدول شماره ۱ پژوهش گران مختلف، به جنبه‌های مختلف از کیفیت زندگی پرداخته‌اند.

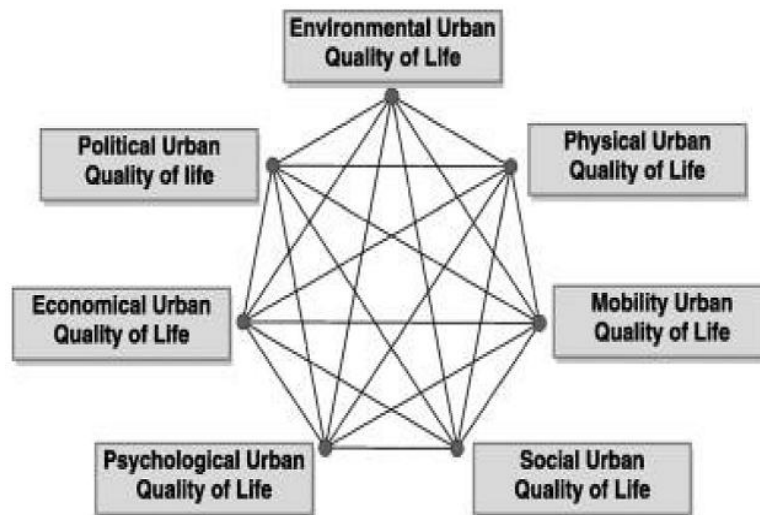
جدول ۱- دیدگاه‌های مختلف صاحبنظران در مورد کیفیت زندگی

منبع	جنبه‌های کیفیت زندگی شهری بکار گرفته
Liu(1976)	۱- اقتصاد ۲- سیاست ۳- محیط زیست ۴- اجتماع ۵- آموزش
Boyer and Savageau(1981)	۱- آب و هوا ۲- مسکن ۳- محیط زیست و بهداشت ۴- جرم ۵- حمل و نقل ۶- آموزش ۷- هنر ۸- تفریح ۹- اقتصاد
Blomquist et al. (1988) Stover and Leven (1992)	۱- نزولات جوی ۲- تعداد روزهای گرم ۳- تعداد روزهای سرد ۴- رطوبت ۵- سرعت باد ۶- تابش آفتاب ۷- ساحل ۸- جرم ۹- نسبت معلم به شاگرد ۱۰- ذرات معلق ۱۰- مواد زاید
Sufian (1993)	۱- امنیت عمومی ۲- هزینه‌های خوراک ۳- فضای زندگی ۴- استاندارد مسکن ۵- ارتباطات ۶- آموزش ۷- بهداشت عمومی ۸- آرامش ۹- جریان ترافیک ۱۰- هوای پاک
Human Dev. Index (UNDP,1994)	۱- امید به زندگی ۲- نرخ بیسوادی بزرگسالان ۳- متوسط قدرت خرید
Protassenko(1997)	۱- درآمد ماهانه هر شخص ۲- توزیع درآمد ۳- مخارج خوراک ماهانه

Source: Lotfi.2011

(Hamam Serag Ein & et al,2013) در مقاله‌ای با عنوان اصول کیفیت زندگی شهری برای یک محله اظهار می‌دارند. " بر اساس بررسی متون می‌توان هفت بعد اصلی که به کمک آن می‌توان به تحقق بخشیدن کیفیت زندگی شهری استنباط کرد شامل موارد زیر است:

- (۱) کیفیت محیط زیست شهری
- (۲) کیفیت فیزیکی شهر
- (۳) کیفیت تحرک زندگی شهری
- (۴) کیفیت اجتماعی زندگی شهری
- (۵) کیفیت روانی زندگی شهری
- (۶) کیفیت صرفه‌های اقتصادی
- (۷) کیفیت سیاسی زندگی شهری

شکل ۱- مدل مفهومی کیفیت زندگی
(Source: Hamam Serag Ein.2013)

آنان در ادامه برای اجرایی شدن هفت سیاست فوق به ارائه سی اصل برای رسیدن به کیفیت زندگی اشاره می‌نمایند. این سی اصل عبارتند از:

کیفیت محیط زیست شهری

۱. ترویج دسترسی به هوای پاک، آب، زمین و مواد غیر سمی؛ به منظور حفاظت از مردم و حفظ تنوع زیستی
۲. حفظ منابع و به حداقل رساندن تقاضای انرژی با در نظر گرفتن فن آوری صرفه جویی در انرژی.
۳. به توانایی برای لذت بردن از چشم انداز طبیعی با ارائه طیف وسیعی از فضای سبز توزیع در محله.
۴. ارائه راهکارهای مناسب برای کنترل و مدیریت مواد زائد.

کیفیت فیزیکی زندگی شهری

۵. محله‌ی فشرده، با تاکید بر استفاده پیاده
۶. ارائه دسترسی به خدمات و تسهیلات کافی برای تحقق نیازهای مردم است.

۷. دسترسی کافی ساختمانها و سازگار با محیط زیست

۸. ارائه خیابان تعریف شده همراه با فضاهای باز.

۹. ارائه یک سلسله مراتب شبکه کامل خیابان بر اساس عابر پیاده و خودرو بار.

۱۰. نگاهی به سیاست‌های مشخص مدیریت، نگهداری و تعمیر برای اطمینان از پایداری محله.

کیفیت تحرک زندگی شهری

۱۱. ارائه جایگزین برای استفاده از ماشین به منظور کاهش بار ترافیکی، به حداقل رساندن آلودگی هوا و حفاظت از انرژی.

۱۲. ارائه فعالیت‌های زندگی و حمل و نقل روزانه در فواصل نزدیک به افراد مسن، جوان که قادر به رانندگی نیستند.

۱۳. ارائه شبکه مناسب پیاده و متصل به خیابان

۱۴. ارائه خیابان دوست دار با عابر پیاده، چرخه و خودرو.

کیفیت اجتماعی زندگی شهری

۱۵. ترویج عدالت اجتماعی و حقوق شهروندی با ارائه دسترسی برابر به مسکن مقرون به صرفه، فعالیت‌های اقتصادی، خدمات و امکانات.

۱۶. حذف تمام موانعی که به کاهش مشارکت در زندگی روزانه از گروه‌های اجتماعی خاص، مانند کسانی که با معلولیت، زنان، کودکان و افراد مسن.

۱۸. طراحی خیابان‌ها و ساختمان باید محیط امن را تقویت کند.

۱۹. ترویج ادغام اجتماعی با ارائه طیف گسترده‌ای از انواع مسکن، انواع تصدی و قیمت هم سطح

۲۰. ترویج روابط خوب و تعامل روزانه بین مردم با ارائه ساختمان مسکونی و مکان‌های تجمع مردم

۲۱. ترویج مشارکت اجتماعی در تمام مراحل انجام پروژه‌های عمرانی

۲۲. ترویج liveability از خیابان با ارائه امن، راحت، خیابان‌ها و میادین جالب به عابر پیاده.

۲۲. ترویج ثبات محله با تضمین امنیت.

کیفیت روانی زندگی شهری

۲۳. ترویج هویت جامعه با حفظ میراث تاریخی، ساخت معماری و چشم انداز مناسب

۲۴. دادن فرصت برای مردم در محل زندگی خود با توجه دادن به توانایی‌ها افراد

۲۵. ترویج یک محیط دل انگیز با افزایش شخصیت‌های شهری-زیبایی از محیط زیست ساخته شده

کیفیت صرفه اقتصادی زندگی شهری

۲۶. فراهم آوردن فرصت‌های شغلی و ترویج کسب و کار محلی با حمایت‌های محلی و متعلق به کسب و کار و همچنین با تشویق توسعه استفاده از کاربری‌های مخلوط.

۲۷. به حداقل رساندن هزینه‌های زندگی با ترویج دسترسی به مسکن مقرون به صرفه، خدمات و امکانات.

کیفیت سیاسی زندگی شهری

۲۸. ترویج حکمروایی یکپارچه شهری

۲۹. ارائه ضوابط و قوانین برای کنترل

۳۰. ترویج مشارکت جامعه در تصمیم گیری شورای.

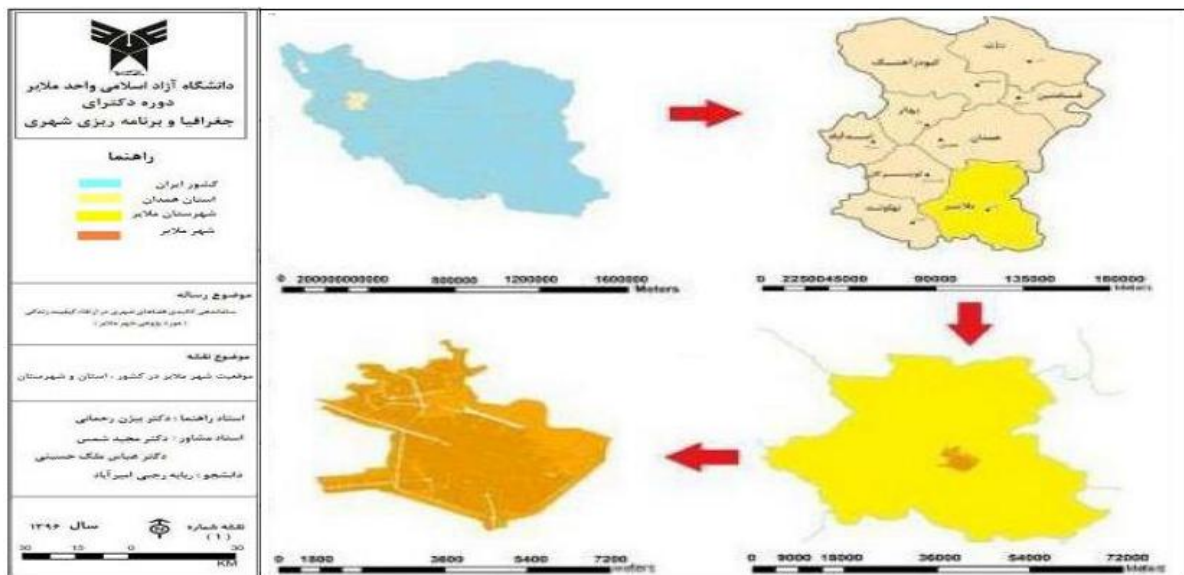
ابعاد و اصول کیفیت زندگی شهری پیشنهاد با هدف هدایت و کمک به سیاستگذاران عمومی، برنامه ریزان شهری، و طراحان به منظور بالا بردن کیفیت زندگی شهری از محله‌ها و جوامع.

معرفی محدوده مورد مطالعه:

شهر ملایر بعنوان مرکز شهرستان ملایر، دومین شهر بزرگ استان همدان بعد از شهر همدان در جنوب شرقی استان قرار دارد این شهر در مختصات ۴۸ درجه و ۴۹ دقیقه و ۳۰ ثانیه، طول شرقی و ۳۴ درجه و ۱۷ دقیقه و ۳۸ ثانیه عرض شمالی قرار گرفته است. مساحت شهر ملایر ۲۲/۳ کیلومتر مربع می‌باشد.

با توجه به قرار گیری شهر در جنوب شرق استان همدان، علاوه بر ارتباط با شهر همدان بعنوان مرکز استان در پیوند ناگسستنی از نظر مناسبات اجتماعی- اقتصادی با استان‌های مرکزی و لرستان نیز باشد. با توجه به موقعیت خاص ملایر که در غرب کشور و در مسیر ارتباطی شمال- جنوب و ارتباط با جاده اصلی جنوب کشور و بنادر آن قرار دارد، این موقعیت از دیر باز در توسعه شهر مؤثر بوده است.

شهر ملایر از نظر توپوگرافی بر روی مخروطه افکنه ای قرار گرفته که با جهت شمال به جنوب کشیده شده است. به همین دلیل به جز بخش شمالی شهر که ارتفاعات کوه گرمه مشرف بر آن است محدودیت توپوگرافیکی دیگری دیده نمی‌شود.

شکل ۲- موقعیت محدوده مورد مطالعه در کشور، استان و شهرستان

(Source: Country Mapping Organization)

جمعیت شهر ملایر از ۲۱۱۰۵ نفر در سال ۱۳۳۵ به ۱۷۰۲۳۷ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. بدین ترتیب در فاصله ۶۰ سال جمعیت شهر ملایر بیش از ۸ برابر شده است. شهر ملایر بعد از شهر همدان در استان همدان بیشترین سهم

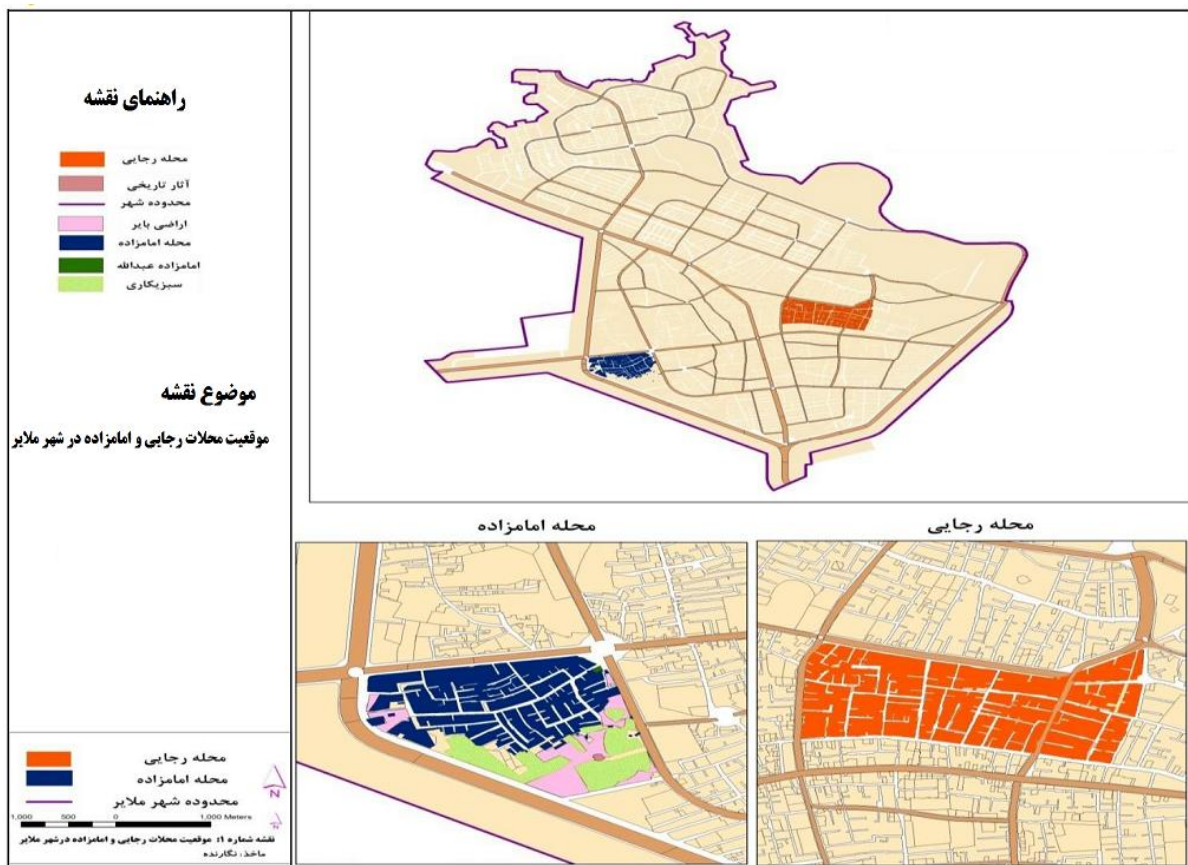
جمعیتی نقاط شهری را به خود اختصاص داده است بطوریکه سهم آن در کل نقاط شهری استان در سال ۱۳۹۵ برابر با ۱۵/۵ درصد بوده است. شهر ملایر دارای دو منطقه و ۳۲ محله شهری بوده است.

معرفی محله‌های مورد مطالعه

۱- محله امامزاده: محله امامزاده در جنوب غرب شهر ملایر واقع شده است. شاخص اصلی این محله قرار گرفتن امامزاده‌ای با عنوان "امامزاده عبدالله" است. محله امامزاده به لحاظ اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی و بطور کلی از نظر شاخص‌های توسعه شهری، در وضعیت مناسبی قرار ندارد.

۲- محله رجایی: محله رجایی در شرق شهر ملایر واقع شده است. این محله به لحاظ اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی و بطور کلی از نظر شاخص‌های توسعه شهری در وضعیت مناسبی قرار دارد.

در این مطالعه همچنان که مشخص است به بررسی و مقایسه برخی از شاخص‌های کیفیت زندگی بین دو محله پرداخته شده است. لازم به ذکر است آمار شاخص‌های مورد استفاده از نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ بر اساس بلوک‌های سرشماری بدست آمده است. (شکل ۳)

شکل ۳- موقعیت محلات رجایی و امامزاده در شهر ملایر

(Source: Authors 2017)

شاخص‌های مورد بررسی

شاخص‌های مورد بررسی و انتخاب شده در این تحقیق شامل سه شاخص اصلی اجتماعی، شاخص‌های مسکن و شاخص اقتصادی بوده است. (جدول ۲)

جدول ۲- شاخص‌ها، زیرشاخص‌ها و زیر معیارهای انتخابی

شاخص	زیر شاخص‌های اجتماعی	زیر معیار	
شاخص اجتماعی	معیار سواد	درصد با سواد کل	
		درصد با سواد مردان	
		درصد با سواد زنان	
	معیار آموزش	درصد فارغ التحصیلان با تحصیلات عالی به کل با سوادان	درصد طلاق نسبت به جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر ازدواج کرده
			درصد ساختمانهای با قدمت بیش از ۲۵ سال
			درصد ساختمانهای با مصالح کم دوام
			۵۰-۷۵
			۷۶-۱۰۰
			۱۰۱-۱۵۰
			۱۵۱-۳۰۰
شاخص مسکن	تعداد اتاق در واحد مسکونی	مساحت مسکن (متر مربع)	
		۳۰۰-۵۰۰	
		یک اتاق	
		دو اتاق	
		سه اتاق	
		بیشتر از سه اتاق	
شاخص اقتصادی	درصد شاغلین ۱۰ ساله و بیشتر از جمعیت فعال اقتصادی	تراکم خانوار در واحد مسکونی	
		درصد امکانات حرارت و برودت مرکزی در ساختمان	
		درصد شاغلین ۱۰ ساله و بیشتر از جمعیت فعال اقتصادی	

Source: Experimental Studies and author's Research Findings 2017

شاخص‌های اجتماعی

سواد: چنانچه در مبانی نظری آمد، شاخص سواد همواره یکی از موارد مهم در ارزیابی سطح کیفیت زندگی است. سواد مرحله‌ای از آگاهی‌های است که یک جامعه بدان نائل می‌آید. سواد بستر توسعه است که بدون آن نمی‌توان به ارتقاء کیفیت زندگی دست یافت. بررسی این شاخص در محلات مورد بررسی نشان می‌دهد که در محله امامزاده ۸۶,۶ درصد از جمعیت ۶ ساله و بالاتر با سواد بوده در حالیکه این درصد در محله رجایی بیش از ۹۲,۶ درصد بوده است. بدین ترتیب ۶ درصد اختلاف بین درصد با سواد در بین دو محله بوجود آمده است. بررسی بیشتر نشان می‌دهد که این اختلاف بیشتر از طرف مردان بوده چراکه اختلاف درصد با سواد بین مردان در دو محله بیش از ۸ درصد و بین زنان ۶ درصد بوده است. (جدول ۳)

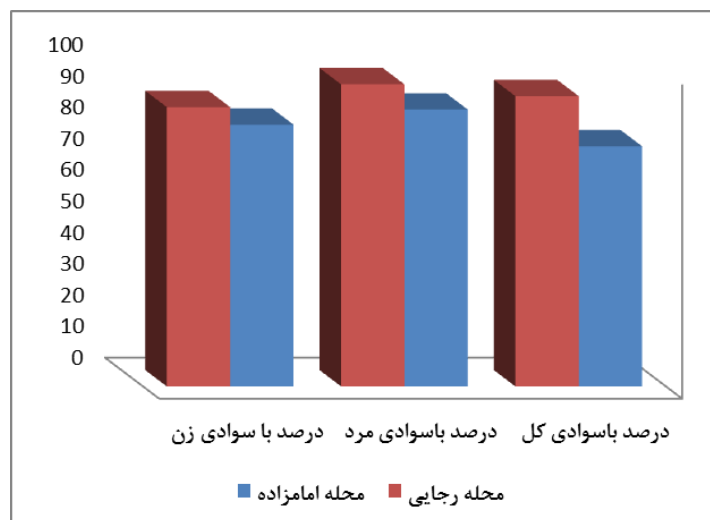
جدول ۳- درصد با سواد در جمعیت ۶ ساله و بیشتر در محلات امامزاده و رجایی ملایر

درصد با سواد- زن	درصد با سواد- مرد	درصد با سواد کل	محله
83.5	88.3	۸۶,۶	محله امامزاده
89.1	96.36	92.6	محله رجایی

Source: Statistics Center of Iran 2016

نسبت فارغ التحصیلان با تحصیلات عالی به کل با سوادان: هرچند سواد نقش در کیفیت زندگی و توسعه پایدار بسیار مهم است، اما سواد به لحاظ کیفیت آن نیز در این زمینه نقش مهمتری دارد. بدیهی است هر چه میزان کیفی سواد در یک جامعه (محله) بیشتر باشد. دسترسی به کیفیت زندگی مطلوب نیز بهتر فراهم می‌شود. تحصیلات عالی نقش برجسته‌ای در کاهش نابرابری‌های اجتماعی به خصوص نابرابری‌های ناشی از پایگاههای اقتصادی و قومی

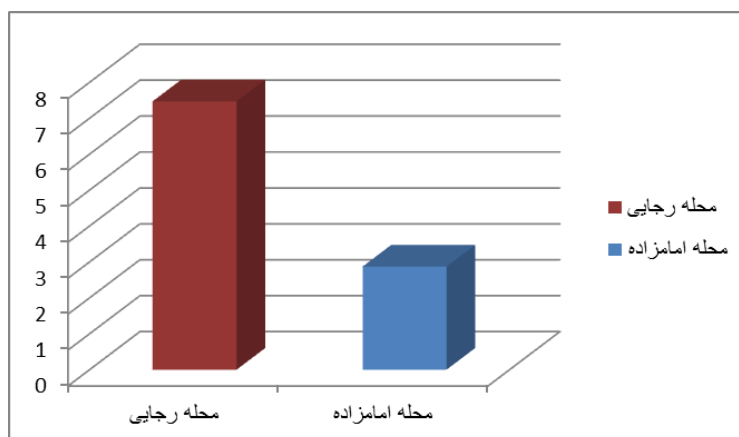
ایفاء می‌کند. به طور کلی تحصیلات عالی می‌تواند با فراهم کردن زمینه‌های تحرک اجتماعی و شغلی از نابرابری‌های اجتماعی بکاهد. زیرا می‌تواند در جامعه ارتباط تنکاتنگی با به دست گرفتن مشاغل سطح بالا و همچنین ارتباط کافی با عواملی چون پایگاه، قوم و قبیله و احساسات خانوادگی در تعیین سلسله مراتب اجتماعی داشته باشد.

شکل ۴- درصد باسوادی در محلات رجایی و امامزاده

Source: Experimental Studies and author's Research Findings 2017

در محلات مورد بررسی این تحقیق نیز این امر بخوبی قابل تشخیص بوده است. بطوریکه در محله امامزاده نسبت فارغ التحصیلان با تحصیلات عالی به کل باسوادان ۲,۸۷ درصد بوده در حالیکه این نسبت در محله رجایی ۷,۴۷ درصد بدست آمده است.^۱

شکل ۵- نسبت فارغ التحصیلان با تحصیلات عالی به کل باسوادان در محلات رجایی و امامزاده

Source: Experimental Studies and author's Research Findings 2017

درصد طلاق نسبت به جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر ازدواج کرده: خانواده، یک نهاد اجتماعی اولیه و حیاتی است که هم سلامت فرد و هم بقای جامعه را تأمین و تضمین می‌کند. هیچ جامعه‌ای، بدون داشتن نظامی برای جایگزینی

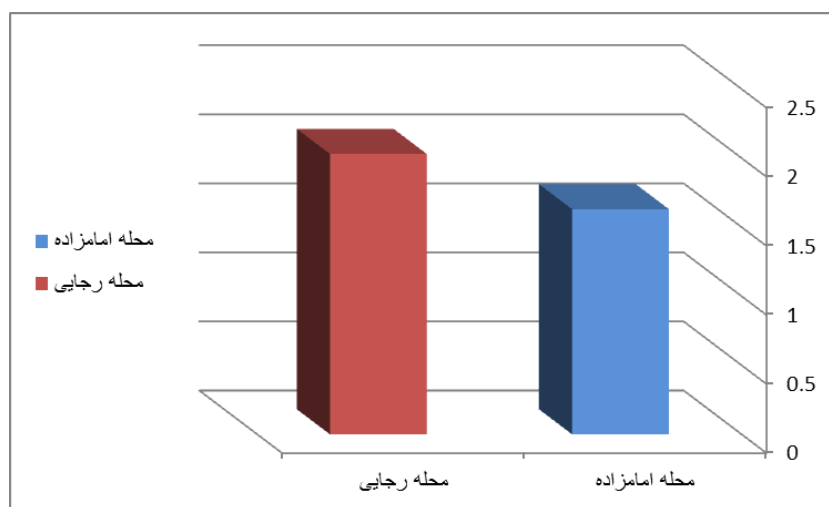
۱- استخراج از نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ - مرکز آمار ایران

اعضای خویش قادر به ادامه حیات نیست خانواده، امکانی را فراهم می‌سازد که از طریق آن این جایگزینی تحقق یابد.

از آنجا کیفیت زندگی بر پایداری اجتماعی تاکید دارد، و پدیده طلاق نیز این پائنداری را دچار خدشه می‌کند. بررسی شاخص طلاق در بحث کیفیت زندگی نیز اهمیت پیدا می‌کند.

در پژوهش‌های مختلف به بررسی علل گرایش به طلاق پرداخته شده است. نتایج بدست آمده نشان داد که اختلاف تحصیلی زوجین، اختلاف سن زوجین، خشونت شوهر، عدم صداقت همسر و عدم مشورت در امور زندگی، اعتیاد، وضعیت اقتصادی و اختلاف طبقاتی و... رابطه معنادار و مستقیم دارند.

بررسی طلاق از نقطه نظر برنامه ریزی شهری ارتباط آن در محلات مختلف شهری است. هر چند نظرات مختلف در این باره وجود دارد. اما امروزه نمی‌توان ارتباط معناداری بین طلاق و محلات مختلف شهری ارائه نمود بدین ترتیب نمی‌توان اظهار داشت میزان طلاق در محلات با کیفیت پایین از میزان آن در محلات با کیفیت بالا بیشتر است. بررسی این امر در پژوهش حاضر نیز این مطلب را تایید نموده است. بطوریکه درصد طلاق نسبت به جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر ازدواج کرده در محله رجایی ملایرکه از محلات با کیفیت بالا است ۲.۰۳ درصد در حالیکه این میزان در محله امامزاده که از محلات با کیفیت پایین است ۱،۶۳ درصد بوده است.

شکل ۶- درصد طلاق نسبت به جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر ازدواج کرده در محلات رجائی و امامزاده

Source: Experimental Studies and author's Research Findings 2017

شاخص‌های مسکن:

کیفیت زندگی شهری و ارتقای آن مهم‌ترین رویکرد در برنامه ریزی شهری می‌باشد. مسکن شهری به عنوان نیاز اولیه‌ی انسان، با ابعاد وسیع اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی خود تأثیر بسزایی در کیفیت زندگی و توسعه‌ی پایدار شهری دارد.

امروزه دیدگاه جوامع در مورد زندگی تنها حفظ آن به شکل معمول نیست بلکه ارتقاء کیفیت زندگی در زمینه‌های متعدد بالخصوص در زمینه مسکن تلاش اساسی و از اهداف ارزنده تلقی می‌گردد، توجه به این مقوله از آنجا مهم محسوب می‌گردد که قسمت عمده وقت مردم در منازلشان سپری می‌گردد. بنابراین توجه به عوامل مؤثر در ارتقاء کیفیت زندگی در مسکن مهم تلقی می‌گردد

مسکن مناسب علاوه بر یک سرپناه محض، می‌تواند از لحاظ امنیت و آسایش، اقتصادی و اجتماعی، روحی و روانی بر زندگی ساکنین تأثیر بگذارد. مسکن در بهبود شاخصهای کیفیت زندگی در دو بعد ذهنی و عینی نقش بسزایی دارد؛ که بر همین اساس تحقیق و مطالعات در این زمینه امری اجتناب ناپذیر و ضروری جلوه می‌کند. مسکن به عنوان نیاز اولیه‌ی بشر و تا مین کننده حس رضایتمندی او نقش اساسی را در بهبود کیفیت زندگی بازی می‌کند. پس از آنجایی که مسکن به عنوان یکی از ابعاد مهم در مطالعه‌ی کیفیت زندگی در شهرها است، مسلماً شناسایی سطوح کیفیت مسکن در مناطق مختلف شهری گامی مؤثر در تبیین سطوح کیفیت زندگی و حس رضایتمندی ساکنین شهرها است (Seifoldini, 2012: 212 - 214).

درصد ساختمانهای با قدمت بیش از ۲۵ سال: یکی از شاخص‌های مهم در بررسی مسکن پایدار، قدمت ساختمان یا عمر ساختمان است. هر چقدر قدمت ساختمان بیشتر باشد. از کیفیت آن کاسته و میزان فرسودگی آن نیز افزایش می‌یابد. بر این اساس درصد ساختمانهای با قدمت بیش از ۲۵ سال در محله امامزاده ملایر ۴۳،۲۵ درصد بوده که این میزان در محله رجایی ۳۴،۴ درصد بدست آمده است.

درصد ساختمانهای با مصالح کم دوام: استفاده از مصالح کم دوام مانند چوب، خشت، سنگ ضمن آنکه از کیفیت ساختمان می‌کاهد، آنرا در مقابل عوامل مخاطرات طبیعی آسیب پذیر می‌نماید. این عامل موجب عدم اطمینان از آرامش و امنیت را فراهم نموده، از کیفیت زندگی نیز می‌کاهد. درصد ساختمانهای که از مصالح کم دوام در محله امامزاده ملایر استفاده کرده‌اند ۱۲،۸۵ درصد بوده در حالیکه این میزان در محله رجایی تنها ۴،۸ درصد بوده است. اختلاف بیش از ۱۲ درصد بین دو محله در باره قابل تأمل است.

مساحت واحد مسکونی: مساحت واحد مسکونی بعنوان یکی دیگر از شاخص‌های مسکن در این تحقیق بعنوان شاخص کیفیت زندگی مورد بررسی قرار گرفته است. چرا که فضای بیشتر در اختیار ساکنین، میزان رفاه و آسایش آنان را فراهم می‌کند. بخصوص اینکه این مساحت را در ارتباط با بعد خانوار مورد محاسبه قرار گیرد. بررسی نتایج تحقیق نشان می‌دهد که نزدیک به نیمی از واحدهای مسکونی در محله امامزاده (۴۷ درصد) مساحتی بین ۷۵-۵۰ متر مربع داشته‌اند. این میزان در محله رجایی تنها ۸،۲۳ درصد بوده است. در مقابل مساحت واحد مسکونی بین ۱۵۱ تا ۳۰۰ متر مربع در محله رجایی نزدیک به ۴۵ درصد و در محله امامزاده ۱۰ درصد می‌باشد. مشابهت نسبی دو محله در مساحت واحدهای مسکونی در بین واحدهای مسکونی ۱۰۱ تا ۱۵۰ متر است که میزان آن برای محله امامزاده ۲۲ و برای محله رجایی ۲۴ درصد بوده است. نکته دیگر اینکه در محله امامزاده تنها ۰،۱ درصد واحدهای مسکونی مساحتشان بین ۳۰۱ تا ۵۰۰ بوده که این میزان برای محله رجایی ۱۰ درصد بدست آمده است.

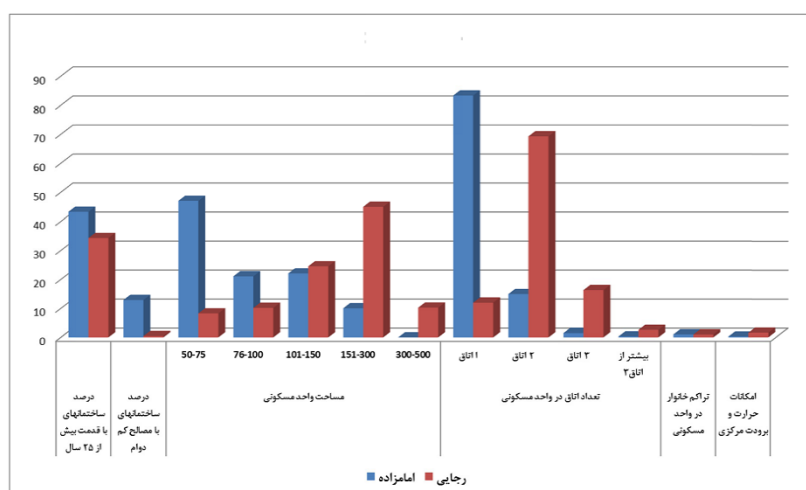
تعداد اتاق در واحد مسکونی: تعداد اتاق در واحد مسکونی نیز از شاخص‌های مسکن پایدار و همچنین کیفیت زندگی است بخصوص زمانی که این شاخص با بعد خانوار و تعداد افراد خانوار در ارتباط گذاشته شود. نتایج آمار نشان می‌دهد که در بین دو محله امامزاده و رجایی ملایر در این مورد اختلاف معنا داری وجود دارد. بطوریکه ۸۳،۳۱ درصد واحدهای مسکونی محله امامزاده فقط دارای یک اتاق بوده‌اند. در حالیکه در محله رجایی این درصد ۱۱،۹۲ بوده جالب توجه است که بعد خانوار در محله امامزاده ۳،۴۵ نفر و در محله رجایی ۲،۹۱ نفر بوده است.

تعداد سه اتاق در محله امامزاده تنها ۳۲ درصد و در محله رجایی ۲,۵۸ درصد. بنابراین کیفیت زندگی از نظر شاخص مسکن (تعداد اتاق در اختیار خانوار) در محله امامزاده در وضعیت مناسبی قرار ندارد. تراکم خانوار در واحد مسکونی: این شاخص بیانگر استاندارد مسکن نسبت به خانوار است. شاخص ۱ نشان دهنده بهترین حالت در این خصوص است چراکه به ازای یک خانوار یک واحد مسکونی موجود است. بررسی این شاخص در محلات مورد بررسی نشان می‌دهد که تراکم خانوار در واحد مسکونی محله امامزاده ۱,۰۳ و در محله رجایی ۱,۰۶ است. بنابراین این شاخص نیز وضعیت مناسبتری در محله رجایی دارد. امکانات حرارت و برودت مرکزی: امکانات و تجهیزات واحدهای مسکونی از قبیل آب و، برق، تلفن، و... از جمله بازگو کننده کیفیت زندگی است. از آنجاکه امروزه بسیاری از امکانات اولیه در اختیار واحدهای مسکونی در این مورد تنها شاخص امکانات حرارت و برودت مرکزی در این تحقیق استفاده شده است. بر اساس آن در محله امامزاده تنها ۳ درصد از این امکان بهره برده‌اند درحالیکه این درصد در محله رجایی ۱,۶۲ درصد بوده است. (جدول ۴)

جدول ۴- درصد شاخص‌های مسکن در دو محله امامزاده و رجایی ملایر.

محله	درصد ساختمانهای با قدمت بیش از ۲۵ سال	درصد ساختمانهای با مصالح کم دوام	مساحت واحد مسکونی متر مربع					تعداد اتاق در واحد مسکونی			امکانات حرارت و برودت مرکزی	تراکم خانوار در واحد مسکونی	
			50-75	76-100	101-150	151-300	300-500	اتاق ۱	اتاق ۲	اتاق ۳			بیشتر از ۳ اتاق
امامزاده	43.25	12.85	47	21	22	10	0.01	83.31	14.88	1.49	0.32	1.03	0.3
رجایی	34.21	0.48	8.23	10.13	24.46	44.96	10.2	11.92	69.24	16.26	2.58	1.006	1.62

Source: Extraction from the census results of 2016 Statistics Center of Iran

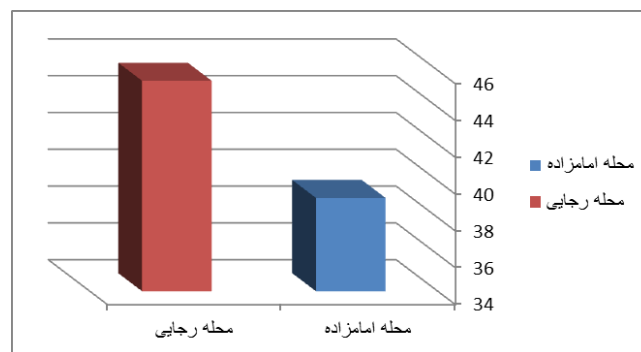
شکل ۷- درصد شاخص‌های مسکن در دو محله رجایی و امامزاده شهر ملایر

Source: Experimental Studies and author's Research Findings 2017

شاخص‌های اقتصادی

بررسی شاخص‌های اقتصادی در کیفیت زندگی همواره مورد نظر صاحب‌نظران در این عرصه بوده است. برای این شاخص زیر شاخص‌های نیز تعریف می‌کنند از جمله، میزان درآمد خانوار، کیفیت شغل، درصد اشتغال، درصد

بیکاری، هزینه خانوار، قدرت خانوار، در این بین شاخص درآمد خانوار دارای اهمیت بیشتری نسبت به سایر شاخصها است. لیکن همواره دست یابی به آمار این شاخص مشکل است. در تحقیق حاضر از زیر شاخص درصد شاغلین ۱۰ ساله و بیشتر از جمعیت فعال اقتصادی استفاده شده است. بر اساس این شاخص در محله امامزاده ملایر ۳۹ درصد از جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر فعال اقتصادی، شاغل بوده که این درصد در محله رجایی ۴۵ درصد بوده است.

شکل ۸- درصد شاغلین ۱۰ ساله و بیشتر از جمعیت فعال اقتصادی در محلات رجایی و امامزاده
Source: Experimental Studies and author's Research Findings 2017

نتیجه گیری

قرن‌ها است که مردم به طور ذاتی به دنبال یک زندگی خوب بوده‌اند و در این راستا برای بهبود شرایط زیست خود سعی می‌کردند تا از استعداد و توانمندی‌ها و ظرفیت‌های خود حداکثر بهره‌برداری را بنمایند. از این رو همواره مسئله اصلی این بود که زندگی مطلوب و با کیفیت چگونه زندگی است.

(Onagh, 2005: 34).

کیفیت زندگی یکی از رویکردهای نوین در زمینه اصلاح و تکامل توسعه است که در پرتو نفوذ این مفهوم رویکردی جدید در عرصه برنامه‌ریزی شهری شکل گرفته است که معتقد است برنامه‌ریزی شهری علاوه بر توجه به اهداف کالبدی باید به نیازهای کیفی مردم شهر پاسخ گوید.

مفهوم کیفیت زندگی چندین دهه است که بسیاری از مسائل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، در سطوح مدیریت و برنامه‌ریزی محلی، ملی و بین‌المللی را تحت تأثیر قرار داده است. با توجه به رشد نقاط شهری و جمعیت شهر نشین در سال‌های اخیر موضوع کیفیت زندگی در شهرهای کشورهای صنعتی و در حال توسعه به طور روز افزونی مورد توجه قرار گرفته است.

بررسی کیفیت زندگی با توجه به مفهوم چند بعدی آن، از سوی صاحب‌نظران رشته‌های مختلف علمی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در رشته‌های محیطی مانند جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی بیشتر بر جنبه‌های عینی تأکید می‌شود، هرچند در طراحی‌های شهری و برنامه‌ریزی می‌بایست بر جنبه‌های ذهنی و رفتاری نیز تأکید گردد.

با توجه به اهمیت کیفیت زندگی در سال‌های اخیر و مورد توجه قرار گرفتن آن در برنامه‌ریزی شهری می‌توان به این نکات اشاره کرد، که شهر ملایر به دلیل شهرنشینی سریع و اختلاف زیر ساختها و امکانات، کیفیت زندگی را در دو محله امامزاده و رجایی تحت تأثیر قرار داده که این خود ناشی از عدم برنامه‌ریزی دقیق و پیش‌بینی نشده در شهر

می‌باشد... با توجه به نتایج یافته‌ها و مطالعات میدانی و همچنین مشاهده در این دو محله شهر ملایر مشخص شد که شاخص‌های کیفیت زندگی در محله رجایی از وضعیت بهتری یا مناسب‌تر نسبت به محله امامزاده برخوردار می‌باشد. و محله امامزاده در وضعیت کم برخوردار یا کاملاً نامناسب قرار دارند و کیفیت زندگی در این محله نیز کاهش پیدا کرده. بنابراین با توجه به وضعیت هر یک از این محله‌ها می‌توان بیان کرد که این دو محله از لحاظ شاخص کیفیت زندگی با هم از تفاوت‌های زیادی برخوردار می‌باشند. محله امامزاده از لحاظ شاخص‌های امکانات فرهنگی و میزان درآمد ماهیانه در وضعیت نامناسب قرار دارند ولی محله رجایی از لحاظ این شاخص‌ها و شاخص‌های دیگر کیفیت زندگی در وضعیت بهتری یا مناسب‌تری نسبت به محله امامزاده می‌باشد. محله رجایی از لحاظ شاخص‌هایی از جمله: روشنایی محله، خدمات فروشگاهها، تجهیزات و تاسیسات، مراکز و اورژانسهای درمانی، امنیت اجتماعی، در وضعیت خیلی خوبی قرار دارند. و این شاخص‌ها و شاخص‌های دیگر در محله امامزاده در وضعیت نامناسب می‌باشد. همچنین از لحاظ شاخص حمل و نقل در وضعیت خیلی ضعیف قرار دارند. این نتیجه بیانگر آن است که این دو محله شهر در یک سطح از کیفیت زندگی برخوردار نیستند. و سطح کیفیت زندگی با توجه به موقعیت هر یک از این محله‌ها تغییر می‌کند. و این سطح اختلاف می‌تواند بیشتر نشأت گرفته از وضع پایین اقتصادی و اجتماعی و نابرابری در زیر ساختها و امکانات ارائه شده در شهر دانست. از مقایسه نتایج به دست آمده در این دو محله مورد بررسی می‌توان دریافت که بیشتر خدمات در محله رجایی شهر قرار گرفته، همچنین در مطالعه حاضر شاخص‌های عینی کیفیت زندگی در این دو محله (محله امامزاده و محله رجایی) نیز مورد بررسی قرار گرفت و شاخص‌های مورد بررسی نشان داد که در محله امامزاده بنا به دلایلی از جمله پایگاه اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی، کیفیت زندگی نسبت به محله رجایی پایین‌تر است.

References

- Bhraini, Seyyed Hassan. (2011), *Modernity, so Modernity and then in urbanization*. University Publications Tehran. [in Persian]
- Duyran, Ismail. Gholami, Saeid, Danesh Doost, Mehrdad, (Winter 2011). *The Role of Social and Physical Characters on Quality of Life in Urban Texts (A Case Study of Zanjan Townships)* Journal of Geography and Environmental Studies. Volume 1, Number 4. [in Persian]
- Hamam Serag El Din', Ahmed Shalaby', Hend Elsayed Farouh', Sarah A. Elariane. (2013), *Principles of urban quality of life for a neighbourhood*. Volume 9, Issue 1, April, Pages 86-92
- Ghaffari, Gholam Reza. Omidy Reza, (2009), *Quality of Life, Social Development Index*. Shiraz Publishing House. [in Persian]
- Kamp, I.V., Leidelmeijer, K., Marsman, G., Hollander, A.D, (2003). "Urban Environmental Quality and Human Well-being towards a Conceptual Framework and Demarcation of Concepts; A Literature Study", *Landscape and Urban Planning*(, p65)
- Kokabi, Afshin. (autumn & Winter 2007). *Criteria of urban quality of life in urban centers*. Urban Identity Journal. first year. No. 1. [in Persian]
- Lotfi, Sedigheh. (2008). *The concept of urban quality of life, its definitions, dimensions and its measurement in urban planning*. Quarterly New Attitudes in Human Geography. Volume 1 No. 4.. [in Persian]
- Onagh, Gholam Reza, Onagh, Naz Mohammad, (Spring 2006). *Social capital and quality of life*. Iranian Social Studies Journal. Volume 1 Issue 1. [in Persian]
- Rhnamai, Mohammad Taqi. Faraji Mullaei, Amin, Hataminezhad, Hossein, Azimi, Azideh, (Winter 2012). *An Analysis of the Quality of Life in the City of Babolsar*. Journal of Geography and Urban Development - Regional No5. [in Persian]

- Shafie Nasab, S, R and Klabi, F, (2007). Worn out texture and housing quality improvement policies (No. 55). Tehran: Abadi Magazine, Ministry of Roads and Urban Development.
- Shae, A and Pourahmad, A, (2010). Improvement and modernization of the city from the point of view of geography. Tehran: Tehran University Press (Third Edition)